

different parts of the world better understand each other. And yet it must be noted that any discovery could be not only useful but also dangerous for humanity. Among the many reasons for this obvious one: the evolution of the moral foundations of humanity not keep up with scientific and technological progress. This applies, in particular, the media, the improvement which provides both individual liberty and threatens that security.

Media is a means of comprehensive development of the individual, and the devastating impact this factor is not unique, because negative information can cause dangerous phenomenon of mass information and psychological psychosis, media addiction as a form of mental disorders, manipulative influence of the media. Media education as an important direction in the educational sector in many countries there was a few decades ago and was not just theoretical understanding and methodological grounds, but came into widespread use.

Formation of abilities undoubtedly contributes to understanding the audience seats media culture in society as it relates to social, political, economic, religious and intellectual aspects of life; of aesthetic consciousness (perception, taste, etc.), creative personality student and the student.

Key words: media addiction, mental health problems, discovery, interaction, information space.

УДК 316.614.5:364.622

О. В. ГАНКЕВИЧ

ВПЛИВ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ ФАКТОРІВ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДИХ ТА ЗРІЛИХ ПОДРУЖНИХ ПАР

Стаття присвячена аналізу тих факторів, які несуть негативний вплив на життя та функціонування сім'ї. У статті виділяються саме ті фактори, які дестабілізують сімейну систему та представлене їх порівняння в молодих та більш зрілих сім'ях. Проаналізовані наступні фактори, які є травмуючими для сім'ї, а саме: відсутність щасливих спільних моментів, проведення спільного дозвілля; незадовільний розподіл ролей; незадовільний та високий рівні матеріального добробуту, незадовільний побутовий стан; зниження рівня спілкування після конфліктів; низький рівень задоволеності шлюбом, інтимними стосунками; відмінність у рівнях освіти; високий рівень агресивності (хоча б у одного з подружжя); конфліктність у сферах пізнання, поінформованості; неготовність до народження дітей; особистісні риси характеру (домінування, відстороненість, нездатність до співробітництва, невміння контролювати себе, бездіяльність, безвідповідальність, допитливість).

Ключові слова: життєдіяльність сім'ї, молоді сім'ї, зрілі сім'ї, щасливі спільні моменти, рівень задоволеності шлюбом, інтимні стосунки, відмінність у рівнях освіти, конфліктність у сфері пізнання, поінформованість, неготовність до народження дітей.

Статья посвящена анализу тех факторов, которые несут негативное влияние на жизнь и функционирование семьи. В статье выделяются именно те факторы, которые дестабилизируют семейную систему и представлено их сравнение в молодых и более зрелых семьях. Проанализированы следующие факторы, которые являются травмирующими для семьи, а именно: отсутствие счастливых совместных моментов, проведения совместного досуга; неудовлетворительное распределение ролей, неудовлетворительное и высокий уровни материального благосостояния, неудовлетворительное бытовое положение; снижение уровня общения после конфликтов; низкий уровень удовлетворенности браком, интимными отношениями; разница в уровнях образования; высокий уровень агрессивности (хотя бы у одного из супругов); конфликтность в сферах познания, осведомленности; неготовность к рождению детей; личностные черты характера (доминирование, отстраненность, неспособность к сотрудничеству, неумение контролировать себя, бездействие, безответственность, навязчивая любознательность).

Ключевые слова: жизнедеятельность семьи, молодые семьи, зрелые семьи, счастливые моменты, уровень удовлетворенности браком, интимные отношения, разница в уровнях образования, конфликтность в сфере познания, осведомленность, неготовность к рождению детей.

Постановка проблеми. Протягом життя подружня пара зустрічається з різними труднощами, які впливають на атмосферу та життєдіяльність цієї сім'ї. Часто один незначний фактор може дестабілізувати сімейну систему та навіть – стати каталізатором її розпаду. Для попередження розлучень дуже важливо проаналізувати вплив психотравмуючих факторів на життєдіяльність сімейної пари. Частою причиною розірвання шлюбу є невміння подолати дестабілізуючі фактори. Пари, які розпадаються, просто не можуть налагодити комунікацію та взаєморозуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сімейних проблем, факторів, що впливають на подружню взаємодію займалися багато видатних вчених. Сімейні проблеми пов'язують із порушеннями рольової взаємодії (І. В. Гребенніков, С. В. Ковальов, М. М. Обозов [5, 7]) та сумісності (Д. Майєрс, В. А. Семиченко [8]), низьким рівнем задоволеності інтимними стосунками (С. Т. Агарков, Г. С. Васильченко, О. С. Кочарян, В. В. Кришталь [2]), комунікативною некомпетентністю (О. О. Карабанова, І. А. Семьонкіна [5]), розбіжностями в морально-ціннісній сфері (Г. М. Андреева, В. Білські, А. М. Єлізаров, В. О. Сисенко, Ш. Шварц [2, 10]), відсутністю спільного дозвілля (О. Е. Зуськова, В. П. Левкович, В. В. Сатір, Дж. Уайнхолд [5, 11]).

Дослідженням сприйняття та ідеалізацію партнера в молодому та зрілому шлюбі займалися (Н. Абакумова, Ю. Є. Альошина, Т. А. Гурко, В. В. Меньшутіна, Г. А. Навайтіс, І. Садикова, С. Хітріна [1, 3]).

Формування цілей статті. Метою статті – є виокремлення факторів, які є руйнівними для подружжя. Стаття спрямована на порівняльний аналіз саме тих факторів, які переважають у різні етапи подружнього життя. Аспект новизни даної статті полягає у спробі порівняти психотравмуючі фактори, які завдають шкоди спільному життю молодого та зрілого подружжя.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботі було використано комплекс методів, які відповідають завданням дослідження: методика-опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» Д. Олсона, опитувальник «Задоволеності шлюбом» Г. П. Бутенко, Т. Л. Романова, В. В. Століна; «Шкала сімейного оточення» Р. Х. Муса (в адаптації С. Ю. Купріянова); опитувальник «Міжособистісний сімейний конфлікт» О. Е. Зуськова, В. П. Левкович; п'ятифакторний особистісний опитувальник П. Коста, Р. МакКрае; тест агресивності Л. Г. Почебут. Нами було досліджено 210 подружніх пар різних регіонів України та різного віку тривалості шлюбу.

За результатами проведеного дослідження було встановлено, що саме наступні фактори є травмуючими для сім'ї, а саме: відсутність щасливих спільних моментів, проведення спільного дозвілля; незадовільний розподіл ролей; незадовільний та високий рівні матеріального добробуту, незадовільний побутовий стан; зниження рівня спілкування після конфліктів; низький рівень задоволеності шлюбом, інтимними стосунками; відмінність у рівнях освіти; високий рівень агресивності (хоча б у одного з подружжя); конфліктність у сферах пізнання, поінформованості; неготовність до народження дітей; особистісні риси характеру (домінування, відстороненість, нездатність до співробітництва, невміння контролювати себе, бездіяльність, безвідповідальність, допитливість). Оскільки нами було виокремлено чинники подружньої дезадаптації, розглянемо, які з них можуть проявлятися в молодих сім'ях, а які – в зрілих. Також з'ясуємо чинники подружньої дезадаптації, вплив яких може варіювати зі зростанням стажу подружнього життя, а також ті, вплив яких залишається незмінним протягом усього подружнього життя.

Наведено порівняння показників дослідження завдяки методу Т-критерію Уїлкоксона залежно від віку шлюбу: молодий – до 5 років, зрілий – 5 та більше років. Чоловіки зі зрілих сімей дають вищу оцінку реальної згуртованості родини ($U=954,5$; $p<0,007$), у них вищий ідеал згуртованості ($U=912,5$; $p<0,026$) та адаптованості ($U=912,5$; $p<0,026$) родини. Це можна пояснити тим, що за певний проміжок часу сім'я перевірила своє подружнє життя на міцність, тому пара відчуває більший рівень надійності, навчилася конструктивно вирішувати проблеми, пристосовуватися одне до одного. У характері чоловіків зі зрілих сімей виявляється менше сенситивності ($U=489$; $p<0,023$), пластичності ($U=445,5$; $p<0,006$), більше мовної агресії ($U=1011$; $p<0,001$). Жінки зі зрілих родин проявляють більшу конфліктність у ставленні до подружньої ролі чоловіка ($U=974$; $p<0,004$), сфери дозвілля ($U=905,5$; $p<0,029$). Поясненням цього може бути зниження яскравості почуттів між подружжям та зменшення часу, який пара проводить разом, через ріст обов'язків та власних інтересів.

Спостерігається тенденція до зростання рівня незадоволеності шлюбом у зрілих сім'ях, також у таких сім'ях дещо вищі показники порушення самоактуалізації в чоловіків та жінок. У молодих сімей дещо вищими є показники задоволеності сексуальними стосунками. Чоловіки з молодих подружніх пар відрізняються нижчою оцінкою реальної згуртованості ($U=668,5$; $p<0,013$) та ідеальної згуртованості ($U=719,5$; $p<0,039$), а також нижчою оцінкою ідеалу адаптованості ($U=729$; $p<0,048$). Жінки з молодих родин демонструють нижчі оцінки ідеалу згуртованості ($U=718$; $p<0,038$). Розбіжностей між ідеальними та реальними оцінками немає. Спостерігається тенденція до зниження задоволеності шлюбом у чоловіків та жінок з віком. Слід зазначити, що незадоволеність шлюбом виявляється як в молодому шлюбі, так і в зрілому. Чоловіки зі зрілих сімей бачать свою сім'ю більш згуртованою та спроможною адаптуватися до зовнішніх перешкод. Жінки з віком більше схильні ідеалізувати сімейну згуртованість. Поясненням цього є те, що молоді подружні пари тільки починають пізнавати одне одного, вчаться будувати відносини, а зрілі пари вже пройшли певні труднощі разом, що зміцнило їх шлюб. Чоловіки в зрілих сім'ях вже змогли адаптуватися до своїх функцій та ролей, тому більше задоволені своїм життям, ніж молоді. Жінки з молодих подружніх пар більше задоволені подружнім життям через те, що вступають в нього з певними уявленнями, які не завжди відповідають дійсності. З плином років жінки зустрічаються з реальністю, тому рівень задоволеності шлюбом дещо знижується.

Така наша інтерпретація узгоджується з даними досліджень Н. Абакумової, Ю. Є. Альошиної, Т. А. Гурко, В. В. Меньшутіної, Г. А. Навайтіса, І. Садикової, С. Хітріної [1]. Так, Т. А. Гурко, В. В. Меньшутіна, Г. А. Навайтіс вважають, що молодятам властива ідеалізація партнера. Також зі збільшенням кількості років, що прожиті разом, знижуються розбіжності між оцінкою та самооцінкою. Про більш адекватне сприйняття партнера в зрілому шлюбі також наголошують Н. Абакумова, І. Садикова, С. Хітріна. Дослідження, що проведене Ю. Є. Альошиною, доводить, що стаж подружнього життя впливає на рівень задоволеності шлюбом. Протягом перших 10 років спільного проживання рівень задоволеності шлюбом постійно знижується. Найнижчий рівень задоволеності шлюбом демонструють пари, стаж подружнього життя яких коливається в межах 12–18 років. Після проходження цього критичного періоду рівень задоволеності шлюбом зростає [1]. При порівнянні рівня подружньої дезадаптації в молодих та зрілих сім'ях було встановлено, що основні проблеми шлюбу можуть проявлятися як в молодого, так й в зрілого подружжя. Дезадаптації, що розвинулися у молодого подружжя, без роботи над цією проблемою з плином часу можуть тільки поглиблюватися. Отже, на

дезадаптацію страждають як пари, які щойно створили власні сім'ї, так і пари, які прожили більше п'яти років разом. Але в прояві дезадаптації спостерігаються певні особливості перебігу.

Розглянемо особливості перебігу сексуального життя в молодих і зрілих сім'ях. Загальна задоволеність сексуальною сферою дещо вищою є у чоловіків у зрілих сім'ях. У жінок загальна задоволеність вища в молодих сім'ях. При порівнянні перебігу сексуального життя в молодих та зрілих сім'ях спостерігаються відмінності в увазі до фізичних якостей, рівні романтичності та впевненості. Увага до фізичних якостей в сексуальних стосунках ($U=726$; $p<0,043$), романтичність у відносинах ($U=730$; $p<0,052$) та впевненість ($U=756$; $p<0,073$) більше властиві жінкам у зрілому шлюбі. З отриманих даних видно, що в молодих сім'ях дещо нижча орієнтація на матеріальну вигоду, вищою є активність у чоловіків, більш суворі критерії вибору сексуального партнера, менше уваги чоловіки приділяють фізичним умовам, чоловіки проявляють більшу чутливість до партнерки. Дещо менше молоді сім'ї відчують власну відповідальність за сім'ю. Цікавим виявився факт, що в чоловіків та жінок із молодих сімей спостерігається нижчий рівень ревності. Також у молодих сімей нижчий рівень протиріччя у сексуальній сфері.

Звернемо увагу на переважання конфліктних сфер у молодих та зрілих сім'ях. Жінкам у зрілому шлюбі властива більша конфліктність у таких сферах: батьківських ролей ($U=700$; $p<0,025$), подружніх ролей ($U=641$; $p<0,006$), дозвілля ($U=664$; $p<0,01$). Також в них виявляється тенденція до конфліктності у сфері головування, матеріальних потреб та емоційного комфорту. Статистично значущі показники в чоловіків виявилися у сфері господарчої ролі ($U=820$; $p<0,043$), спостерігається тенденція до зниження рівня конфліктності у сфері подружньої ролі у чоловіків у зрілих парах. У молодих парах у чоловіків дещо нижча культура спілкування, у них проглядається тенденція до підвищення конфліктності у сфері підтримки. Отже, у жінок зі зростанням стажу подружнього життя збільшується рівень конфліктності в таких сферах: батьківських та подружніх ролей, дозвілля; зростає рівень конфліктності у сфері головування, матеріальних потреб та емоційного комфорту. У чоловіків з віком знижується рівень конфліктності у сфері господарства, причиною чого може бути примирення чоловіка з власною роллю.

Розглянемо переважання рис характеру в молодих та зрілих сім'ях у чоловіків. Чоловіки з молодих подружніх пар є більш експресивними ($U=1227$; $p<0,029$), зокрема, більш сенситивними ($U=1260,5$; $p<0,013$) та пластичними ($U=1374,5$; $p<0,001$) в поведінці. Такі риси характеру, як експресивність, пластичність та сенситивність менше проявляються в чоловіків із часом. У них дещо нижчою є потреба в пошуку вражень, спостерігається зростання самоконтролю. Статистично значущими виявилися показники поваги до інших ($U=1240,5$; $p<0,012$). Отже, чоловіки з молодих сімей більше схильні проявляти експресивність, сенситивність та пластичність у поведінці. Чоловіки зі зрілих сімей у повсякденному житті більше контролюють себе, вони проявляють більше поваги до інших, менше прагнуть шукати нові враження, менше проявляють експресивність, пластичність та сенситивність.

Розглянемо переважання рис характеру в молодих та зрілих сім'ях у жінок. Жінки з молодих родин є більш експресивними ($U=1208$; $p<0,044$) за рахунок вищої мрійливості ($U=1247,5$; $p<0,018$) та пластичності ($U=1218$; $p<0,033$). Статистично значущими показниками виявилися показник допитливості ($U=1232,5$; $p<0,036$), самоконтролю ($U=1210$; $p<0,022$) та наполегливості ($U=1164$; $p<0,034$). З роками простежується тенденція до підвищення таких якостей, як прихильність, співробітництво, наполегливість, відповідальність, самокритика та домінування. Жінки з молодих сімей виявляють більший рівень експресивності, мрійливості, пластичності. Жінки зі зрілих сімей є більш наполегливими, їхній рівень самоконтролю вищий, ніж у жінок молодих сімей.

Звернемо увагу на відмінності в прояві агресії чоловіками та жінками в молодих та зрілих сім'ях. Чоловіки зі зрілих сімей більше схильні проявляти агресію щодо речей ($U=514,5$; $p<0,001$). Статистично значущим у чоловіків із молодих сімей є показник вербальної агресії ($U=830$; $p<0,043$). Простежується тенденція до підвищення в чоловіків рівня аутоагресії, емоційної агресії, фізичної агресії та загального рівня агресивності. У жінок, навпаки, із роками спостерігається тенденція до зниження вербального, фізичного рівня агресії. Але, так само як і у чоловіків зі зрілих подружніх пар, у жінок спостерігається незначний ріст емоційної агресії, аутоагресії та загального рівня агресивності.

Розглянемо відмінності в сімейному оточенні в молодих та зрілих сім'ях за Шкалою сімейного оточення Р. Муса (в адаптації С. Ю. Купріянова). Статистично значущими виявилися такі показники в чоловіків: конфлікт ($U=1073$; $p<0,021$), незалежність ($U=1050,5$; $p<0,004$), орієнтація на досягнення ($U=797$; $p<0,023$), інтелектуально-культурна орієнтація ($U=1143,5$; $p<0,032$). У жінок статистично значущим виявився показник інтелектуально-культурної орієнтації ($U=1176,5$; $p<0,051$). Виявлені певні тенденції до зростання рівня згуртованості в зрілих парах у чоловіків. У чоловіків із молодих сімей вищий рівень конфліктності, вони прагнуть до незалежності та демонструють інтелектуально-культурну орієнтацію. Чоловіки зі зрілих сімей спрямовують свої зусилля на досягнення.

Проаналізуємо прояв травмуючих факторів з урахуванням сфер подружнього життя. Розглянемо прояв дезадаптації в морально-психологічній сфері. Чинником дезадаптації, який ми виокремили, є кількість проведеного спільно дозвілля. Із відповідей досліджуваних щодо проведення спільного дозвілля видно, що жінки зі зрілих сімей демонструють вищу конфліктність сприйняття сфери дозвілля ($U=905,5$; $p=0,029$), молоді подружні пари проводять вільний час разом у 88,89 % випадків, зрілі родини – у 56,41 % випадків ($\chi^2=9,8$; $p=0,002$). Тому можна зробити висновок, що дезадаптація у сфері дозвілля частіше виявляється в зрілих сім'ях.

Пара не може часто проводити разом вільний час через зростання обов'язків та власних інтересів, що негативно може вплинути на рівень адаптації.

Наступний чинник дезадаптації – це чинник розподілу ролей (коли головною вважає себе жінка). Чоловіки молодих подружніх пар більш схильні бачити себе головними в подружжі, та менше орієнтовані на сумісне головування, ніж чоловіки зі зрілих сімей. Жінки зі збільшенням стажу подружнього життя частіше вважають себе головною родини. З віком спрямованість на сумісне головування зростає. Більш конфліктною сферою в молодого подружжя виявилася сфера господарчої ролі, а для зрілих сімей конфліктність виявляється у сфері подружніх (U=974; p<0,004) та батьківських ролей (U=700; p<0,025). Отже, ризики виникнення дезадаптації в цій сфері зростають зі зростанням стажу подружнього життя.

Зниження рівня спілкування після конфліктів. Хоча в зрілих сім'ях чоловіки вище оцінюють вірогідність того, що дружина відмовиться від спілкування в конфліктній ситуації (U=894; p=0,037), сім'ї не відрізняються за вірогідністю відмови від спілкування після конфлікту ($\chi^2=0,7$; p=0,509). Отже, варто зазначити, що як молоді пари, так і зрілі можуть припинити спілкуватися, що може стати причиною формування дезадаптації.

Низький рівень задоволеності шлюбом. Незадоволеність шлюбом може проявлятися і в молодих, і в зрілих сім'ях. Але з віком може зростати рівень згуртованості (U=954,5; p<0,007) та адаптованості (U=912,5; p<0,026). Отже, низький рівень задоволеності шлюбом може перетікати із молодого шлюбу до зрілого.

Частота та якість спілкування. Розвиток відвертості за час шлюбу більшою мірою схильні оцінювати жінки з молодих сімей, ніж зі зрілих (U=455,5; p=0,009); чоловіки з молодих сімей більше впевнені, що їх урівноваженість (U=506; p=0,033), довіра (U=477,5; p=0,014) та відвертість (U=493,5; p=0,024) впливають на сімейне життя. У зрілих сім'ях чоловіки вище оцінюють підтримку (U=938,5; p=0,011) дружини та більше очікують цієї підтримки (U=898,5; p=0,034). Жінки з молодих родин більше очікують прояв культури при спілкуванні від своїх чоловіків (U=517,5; p=0,047). Чоловіки зі зрілих сімей вище оцінюють реальну згуртованість родини (U=954,5; p=0,007), у них також вищий ідеал згуртованості (U=912,5; p=0,026). У чоловіків із молодих сімей вищою є сенситивність (U=489; p=0,023) та пластичність поведінки (U=445,5; p=0,006). Отже, можемо зазначити, що якість спілкування важлива для чоловіків та жінок як молодих сімей, так і зрілих.

Ще одним важливим чинником, який може стати причиною формування дезадаптації, є високий рівень конфліктності. У зрілих сім'ях у жінок вищою є конфліктність сприйняття подружньої ролі чоловіка (U=974; p=0,004). У молодих подружніх парах конфліктність більше виявляється у сфері господарчої ролі. Загальний рівень конфліктності в молодого подружжя вищий (U=1073; p<0,021). Отже, конфліктність може проявлятися і в молодому, і в зрілому шлюбі. Але з роками загострюється конфліктність у сфері подружньої ролі, а значущість господарчої ролі, навпаки, зменшується. Відсутність щасливих моментів може вплинути на виникнення дезадаптації як в молодих сім'ях, так і в зрілих.

Розглянемо прояв дезадаптації в матеріально-побутовій сфері. У зрілих сім'ях чоловіки вище оцінюють господарчу роль жінки (U=991,5; p=0,002), також вони мають вищі очікування щодо своїх матеріальних потреб (U=946; p=0,009); жінки з таких сімей також мають вищі очікування щодо матеріальних потреб (U=905; p=0,03). Наявність роботи значущо не відрізняється залежно від шлюбного віку. Розбіжність відсутня як для чоловіків ($\chi^2=0,4$; p=0,591), так і для жінок ($\chi^2=2,8$; p=0,14). Працюють 74–89 % членів родин незалежно від віку родини. Незадовільне матеріальне становище може суттєво знизити рівень адаптації в зрілих сім'ях. Молоді сім'ї менше звертають увагу на матеріальне становище, оскільки вони компенсують це іншими показниками, які їх задовольняють.

Рівень освіти та вік родини не пов'язані між собою. Цей факт справедливий для чоловіків ($\chi^2=1,7$; p=0,267), жінок ($\chi^2=0$; p=1) та і для комбінації рівня освіти в родині ($\chi^2=2,3$; p=0,544). Рівень освіти може стати причиною дезадаптації як в молодих, так і в зрілих сім'ях; з роками, що прожиті разом, цей показник не нівелюється. Наявність дітей значущо відрізняється залежно від віку родини ($\chi^2=15,4$; p<0,001). 87,18 % зрілих родин мають дітей, серед молодих цей показник складає 44,4 %. З роками більш суттєвим стає конфлікт у сфері батьківської ролі. Розглянемо прояв дезадаптації в інтимно-особистісній сфері. Низький рівень задоволеності інтимним життям. У зрілих родинах чоловіки більше впевнені в своїх сексуальних можливостях (U=883,5; p=0,05). З віком рівень задоволеності інтимними стосунками дещо знижується, але ці коливання залишаються в межах норми (U=970; p=0,979). Тому незадоволеність інтимними стосунками може починатися на початку подружнього життя, з віком цей показник може залишатися та поглиблюватися.

Високий рівень агресивності. З плином часу загальний рівень агресивності не відрізняється між молодими та зрілими сім'ями (U=805,5; p=0,181). Відмінності проявляються у формі вияву. У чоловіків зі зрілих родин більше прояви предметної агресії (U=1011; p=0,001), у жінок – емоційної агресії та аутоагресії. Можна зазначити, що агресивність має тенденцію переходити з вербального рівня на прихований у жінок та на предметний в чоловіків. Така обставина негативно впливає на взаємостосунки подружжя загалом, оскільки для подолання дезадаптації важливим засобом виступає спілкування та конструктивний спосіб вираження власних емоцій. Отже, рівень агресивності з віком може загострюватися, приймати більш приховану форму, для подолання якої потрібно більше зусиль.

Прослідкуємо зміну рис характеру залежно від стажу сімейного життя. У молодих сім'ях вищим є показник експресивності (U=1208; p<0,044) та допитливості (U=1232,5; p<0,036). У зрілих сім'ях вищий є показник самоконтролю (U=1210; p<0,022). Отже, особистісні риси молодого подружжя призводять до виникнення дезадаптації, з роками подружжя вчиться контролювати себе.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, проаналізувавши прояв дезадаптації в молодих та зрілих сім'ях, можна зробити висновок, що зі зростанням стажу подружнього життя ризики формування дезадаптації не зменшуються. Тому доцільно їх виявляти і корегувати на ранніх етапах життя подружжя, що сприятиме усвідомленню парою важливості збереження рівня відвертості у сфері спілкування, проведення разом вільного часу.

Перспективою подальшого розвитку є порівняння факторів, які справляють негативний вплив на сім'ї різних національностей.

Список використаних джерел

1. Алешина Ю. Е. Цикл развития семьи: исследования и проблемы / Ю. Е. Алешина // Журн.-вестн. москов. ун-та. – 2008. – № 5. – 239 с.
2. Андреева Т. В. Психология семи : учеб. пособие / Т. В. Андреева. – [3-е изд.]. – СПб. : Питер, 2014. – 336 с. – (Стандарт третьего поколения).
3. Гурко Т. А. Влияние добрачного поведения на стабильность молодой семьи / Т. А. Гурко // Психология семи : учеб. пособие для фак. психологии, социологии, экономики и журналистики / сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2002. – С. 369–375.
4. Калмыкова Е. С. Психологические проблемы первых лет супружеской жизни / Е. С. Калмыкова // Вопр. психологии. – 1983. – № 3. – С. 83–89.
5. Карabanова О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования : учеб. пособие / О. А. Карabanова. – М. : Гардарики, 2008. – 320 с.
6. Куницына В. Н. Межличностное общение : учеб. для вузов / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
7. Основы психологии семьи и семейного консультирования : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / под общ. ред. Н. Н. Посыsoева. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 328 с.
8. Психология семейных отношений : [учеб. пособие по психолог. консультированию для фак. психолог., мед. и соц. работы] / ред. Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2008. – 736 с.
9. Сатир В. Психотерапия семьи / В. Сатир. – СПб. : Речь, 2000. – 78 с.
10. Сысенко В. А. Супружеские конфликты / В. А. Сысенко. – М. : Мысль, 2006. – 235 с.
11. Шнейдер Л. Б. Семейна психологія : навч. посіб. / Л. Б. Шнейдер – М. : Акад. проект, 2008. – 736 с.

References

1. Aleshina Ju. E. Cikel razvitiya sem'i: issledovaniya i problemy / Ju. E. Aleshina // Zhurn.-vestn. moskov. un-ta. – 2008. – № 5. – 239 s.
2. Andreeva T. V. Psihologiya semi : ucheb. posobie / T. V. Andreeva. – [3-e izd.]. – SPB. : Piter, 2014. – 336 s. – (Standart tret'ego pokoleniya).
3. Gurko T. A. Vlijanie dobrachnogo povedeniya na stabil'nost' molodoj sem'i / T. A. Gurko // Psihologiya semi : ucheb. posobie dlja fak. psihologii, sociologii, jekonomiki i zhurnalistiki / sost. D. Ja. Rajgorodskij. – Samara : BAHRAH-M, 2002. – С. 369–375.
4. Kalmykova E. S. Psihologicheskie problemy pervyh let supruzheskoj zhizni / E. S. Kalmykova // Vopr. psihologii. – 1983. – № 3. – С. 83–89.
5. Karabanova O. A. Psihologija semejnyh otnoshenij i osnovy semejnogo konsul'tirovaniya : ucheb. posobie / O. A. Karabanova. – М. : Gardariki, 2008. – 320 s.
6. Kunicyna V. N. Mezhlchnostnoe obshhenie : ucheb. dlja vuzov / V. N. Kunicyna, N. V. Kazarinova, V. M. Pogol'sha. – SPb. : Piter, 2001. – 544 s.
7. Osnovy psihologii sem'i i semejnogo konsul'tirovaniya : ucheb. posobie dlja studentov vyssh. ucheb. zavedenij / pod obshh. red. N. N. Posysoeva. – М. : VLADOS-PRESS, 2004. – 328 s.
8. Psihologija semejnyh otnoshenij : [učeб. posobie po psiholog. konsul'tirovaniju dlja fak. psiholog., med. i soc. raboty] / red. D. Ja. Rajgorodskij. – Samara : BAHRAH-M, 2008. – 736 s.
9. Satir V. Psihoterapiya sem'i / V. Satir. – SPb. : Rech', 2000. – 78 s.
10. Sysenko V. A. Supruzheskie konflikty / V. A. Sysenko. – М. : Mysl', 2006. – 235 s.
11. Shnejder L. B. Simejna psihologija : navch. posib. / L. B. Shnejder – М. : Akad. proekt, 2008. – 736 s.

Hankevch O.V. INFLUENCE STRESSFUL FACTORS ON THE LIVELIHOODS OF YOUNG AND MATURE COUPLES

The article is devoted to analysis of the factors that have a negative impact on life and family functioning. The article highlighted precisely the factors that destabilize the family system and compare them represented young and more mature families. Analyzed the following factors, which are traumatic for the family, namely the lack of happy moments; poor distribution of roles; poor and high levels of material prosperity, the poor state of household; reducing communication after conflicts; low level of satisfaction in marriage, intimate relationships; the difference in levels of education; a high level of aggressiveness (at least one of the spouses); conflict in the areas of knowledge, awareness; unwillingness to have children; personality traits (dominance, detachment, inability to cooperate, inability to control himself, inaction, irresponsibility, curiosity). Dissatisfaction marriage appears as in a young marriage and in mature. Men from mature families see their family more cohesive and able to adapt to external interference. Women from

mature families are more prone to idealize family cohesion. With increasing length of marriage the risk of maladjustment are not reduced. It is therefore advisable to detect this factors and correct them at the start of families life.

Key words: *livelihoods of families, young families, mature families, shared happy moments, satisfaction with marriage, intimate relationship, the difference in levels of education; conflict in knowledge, awareness; unwillingness to have children.*

УДК [159.922.8:159.923]:331.54–057.875

О.Д. ГЛАВІНСЬКА

ПРОФЕСІЙНЕ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ТА САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТІСНОЇ СУВЕРЕННОСТІ

У статті проаналізовано актуальність проблеми психології особистісної суверенності. Однією з можливостей функціонування особистості сьогодення є її саморозвиток. Таке положення робить проблему особистісної суверенності надзвичайно важливою і спонукає дослідників до розробки нових психологічних технологій, які покликані створювати зовнішні умови для саморозвитку та самореалізації особистості. Особливе значення у формуванні особистісної суверенності мають ціннісні орієнтації, які характеризують змістовний бік та спрямованість особистості.

Ключові слова: *професійне самовизначення, професійне самоусвідомлення, особистісна суверенність, ідентичність, автономність, автентичність.*

В статті проаналізована актуальність проблеми психології личностной суверенности. Одной из возможностей функционирования личности сегодня является ее саморазвитие. Такое положение делает проблему личностной суверенности чрезвычайно важной и стимулирует ученых к разработке новых психологических технологий, которые способны создавать внешние условия для саморазвития и самореализации личности. Особое значение в формировании личностной суверенности приобретают ценностные ориентации, которые характеризуют смысловую сторону и направленность личности.

Ключевые слова: *профессиональное самоопределение, профессиональное самоосознание, личностная суверенность, идентичность, автономность, автентичность.*

Постановка проблеми. У світі, що стрімко змінюється, особистість тим не менш потребує умов власної стабілізації, вирішуючи суперечність між збереженням досвіду та його оновленням. Єдина можливість ефективного функціонування особистості сьогодні – це саморозвиток, коли стабілізація досягається не за рахунок тільки динаміки розвитку, але й через вибір напрямків руху, його форм і засобів – особистість гармонійна, цілісна, самореалізована лише тоді, коли вона розвивається. Таке положення робить проблему становлення особистісної суверенності надзвичайно важливою і спонукає дослідників до розробки розвивальних, тренінгових, навчальних, психотерапевтичних, психокорекційних та інших психологічних технологій, які покликані створювати зовнішні умови для саморозвитку особистості. У той же час питання про внутрішні власні психологічні чинники особистісної суверенності до сьогодні остаточно не вирішені, хоча в цьому процесі вони стають визначальними. За класичним положенням С. Л. Рубінштейна «внутрішні умови виступають як причини..., а зовнішні причини як умови, як обставини» [9, с. 34]. Саме чинники особистісної суверенності розглядаються найчастіше як прояви суб'єктності людини, а отже мають бути розглянуті як внутрішні чинники саморозвитку.

У комплексі проблем розвитку активності особистості та реалізації її потенціалу суттєва роль належить проблемі самосвідомості і самовизначеності молоді як внутрішнього чинника особистісної суверенності. Вивчення самосвідомості у кожен віковий період розвитку особистості має важливе практичне значення, оскільки тільки з урахуванням психологічних закономірностей щодо її природи та змісту можна на науковій основі організувати виховну та розвивальну роботу з молоддю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема професійного самовизначення молоді стала надзвичайно актуальною. В сучасних психологічних дослідженнях існують великі розбіжності в розумінні суті розвитку особистості юнаків. Важливо розуміти, які психологічні фактори сприяють розвитку активної молоді людини як неповторної, унікальної особистості, як продуктивної, діяльної, щасливої людини, професіонала за покликанням, автономної з відчуттям власного психологічного простору.

Наукове пізнання свідомості та самосвідомості належить до важливих і складних проблем не лише психологічної наук, а й взагалі сучасної теоретичної культури. Дані питання були предметом вивчення наукових досліджень чисельних вітчизняних і зарубіжних вчених. У психологічних роботах І. Д. Беха, М. Й. Боришевського, І. С. Булах, П. Я. Гальперіна, М. Р. Гінзбурга, Д. Б. Ельконіна, О. М. Леонтьєва, С. Д. Максименко, Н. Ю. Максимової, Л. Є. Орбан-Лембрик, Р. В. Павелківа, С. Л. Рубінштейна, М. В. Савчина, А. І. Титаренко, Н. В. Чепелевої закладено основи наукового аналізу проблем свідомості особистості. Поряд з цим у науковій літературі вказується, що, не зважаючи на зазначені зусилля психології та інших наук, проблема людської свідомості, самосвідомості, особистісної суверенності далека від свого розв'язання.